

tekst marianne schuerhoff & judith santegoets

Vrijwilligerswerk in het landschap, wat is het waard?

Natuur en vrijwilligers: een goede combinatie

Actieve burgers en landschap, het is een welbekende combinatie. Al bij de oprichting van huidige natuur- en landschapsbeheerorganisaties zoals de provinciale Landschappen en Natuurmonumenten waren burgers betrokken. Ook nu nog zijn er veel mensen actief in landschapsbeheer, bijvoorbeeld als vrijwilliger.

Vrijwilligers werken zowel in opdracht van een organisatie, als op eigen initiatief. Sommige vrijwilligersgroepen specialiseren zich in wilgen knotten, snoeien van hoogstamfruitbomen of het onderhoud van klompenpaden; andere groepen richten zich op natuurontwikkeling van een heel gebied. Vrijwilligers werken op terreinen van gemeenten, waterschappen, Landschappen, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en particuliere eigenaren. Om een idee te geven: tussen de 37 en 49 procent van de Nederlanders doet aan een vorm van vrijwilligerswerk (CBS 2012). Een op de tien Nederlanders voert activiteiten uit die met landschapsbeheer te maken hebben. Die activiteiten variëren van een nestkastje ophangen vlak bij

huis tot afval opruimen (European Commission 2015).

Hoewel natuur- en landschapsbeheer door vrijwilligers dus geen nieuw fenomeen is, is het de laatste jaren in een nieuw daglicht komen te staan. Dit heeft te maken met de veelvuldige wijzigingen in beleid en financiering van natuur- en landschapsbeheer (Schuerhoff & Ruijs 2016). Terreinbeheerders zoeken daarom naar alternatieve vormen van beheer en financiering om natuur een stabiele basis te geven en de inzet van vrijwilligers is daar een voorbeeld van. Dit sluit aan bij de maatschappelijke trend om als burger zelf meer verantwoordelijkheid te dragen voor het algemeen welbevinden. Deze 'participatiemaatschappij' of 'energieke samenleving' is echter niet alleen een initiatief van organisaties. Ook burgers zelf nemen initiatief en kloppen met hun ideeën aan bij gemeenten of bij andere terreinbeheerders voor ondersteuning. Zowel terreinbeheerders die op zoek zijn naar vrijwilligers, als vrijwilligers die zichzelf organiseren leveren dus een bijdrage aan het beheer van het Nederlandse landschap.

Natuurbeheer door vrijwilligers in de knel

Hoewel vrijwilligerswerk belangrijk is voor het natuur- en landschapsbeheer, worden organisaties die dit vrijwilligerswerk ondersteunen, geconfronteerd met minder middelen om het werk te begeleiden. Vrijwilligers krijgen weliswaar geen salaris, maar dat betekent niet dat het werk kosteloos gedaan kan worden. Faciliteren van vrijwilligers in de vorm van coördinatie, trainingen of materiaal is noodzakelijk. Deze ondersteuning is belangrijk voor de kwaliteit en samenhang van het werk. Bovendien kunnen ondersteunende organisaties praktische problemen oplossen voor vrijwilligers, zoals geschikt gereedschap aanleveren. Dit type problemen zorgt er anders soms voor dat vrijwilligers afhaken (Muilwijk en Bleumink 2011). Twee organisaties die al van oudsher werken met vrijwilligers zijn Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) en Landschap Erfgoed Utrecht (LEU). Zij fungeren als schakel tussen de vrijwilligersgroepen en de terreinbeheerders en decentrale overheden. Zij signaleren dat het aantal vrijwilligers de afgelopen jaren toeneemt (zie kader 'Groeiend aantal vrijwilligers in het landschap').

De waarde van ecosysteemdiensten in beeld

De waarde van vrijwilligerswerk in het landschap uitdrukken, hoe doe je dat? Dat kan met de zogenaamde ecosysteemdienstenbenadering. Een ecosysteemdienst is bijvoorbeeld hout, schone lucht of een prettige omgeving om in te wandelen. In het kort zijn het 'diensten' die de natuur de mens levert (zie: Voorbeelden van ecosysteemdiensten in Nederland).

In de ecosysteemdienstenbenadering doorloop je verschillende stappen: identificeren, waarderen en verzilveren of benutten.

Groeiend aantal vrijwilligers in het landschap

Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) ondersteunde in 2009 nog 133 vrijwilligersgroepen, in 2015 was dit opgelopen tot 275. Het aantal vrijwilligers ondersteund door SLG in Gelderland is in diezelfde periode verdubbeld: van 4000 in 2009 naar 8000 in 2015. In Utrecht zien we ook een stijgende lijn: in 2015 ondersteunde LEU 206 vrijwilligersgroepen, met ruim 9000 vrijwilligers. Jaarlijks komen er meer vrijwilligers bij, in 2015 ongeveer 300. De vrijwilligersactiviteiten variëren van in het landschap werken tot gidsen in musea (LEU 2016, SLG 2016).

Vrijwilligers verrichten waardevol werk tegen lage kosten en meer vrijwilligersgroepen vragen ondersteuning aan, maar de vergoeding voor het ondersteunen van vrijwilligerswerk houdt daarmee geen gelijke tred (SLG, 2015). Om de waarde van dit type vrijwilligerswerk duidelijker te maken voert het lectoraat Duurzaam Landschapsbeheer van hogeschool Van Hall Larenstein een onderzoek uit voor SLG en LEU. Komend jaar gaan groepen studenten van Bos en Natuurbeheer aan de slag met dataverzameling onder begeleiding van het lectoraat Duurzaam Landschapsbeheer. De hypothese in dit onderzoek is als volgt: als duidelijk is wat vrijwilligerswerk aan ecosysteemdiensten in het landschap oplevert, dan is het makkelijker om financiering te krijgen van overheden voor het begeleiden van vrijwilligerswerk in het landschap.

'Voor het beheer van landschapselementen en natuurgebiedjes zijn we in toenemende mate afhankelijk van de onbezoldigde inzet van vrijwilligers en bewoners. Onze inschatting is dat zij zo'n 25 procent van alle landschapselementen onderhouden.' (SLG 2015)

Met een ecosysteemdienstenbenadering kijk je niet alleen naar economische waarde, maar ook naar landschappelijke en culturele waarde. Het waarderen kan op veel manieren, bijvoorbeeld door het in euro's uit te drukken (zie kader Waarde van ecosysteemdiensten). Relevant

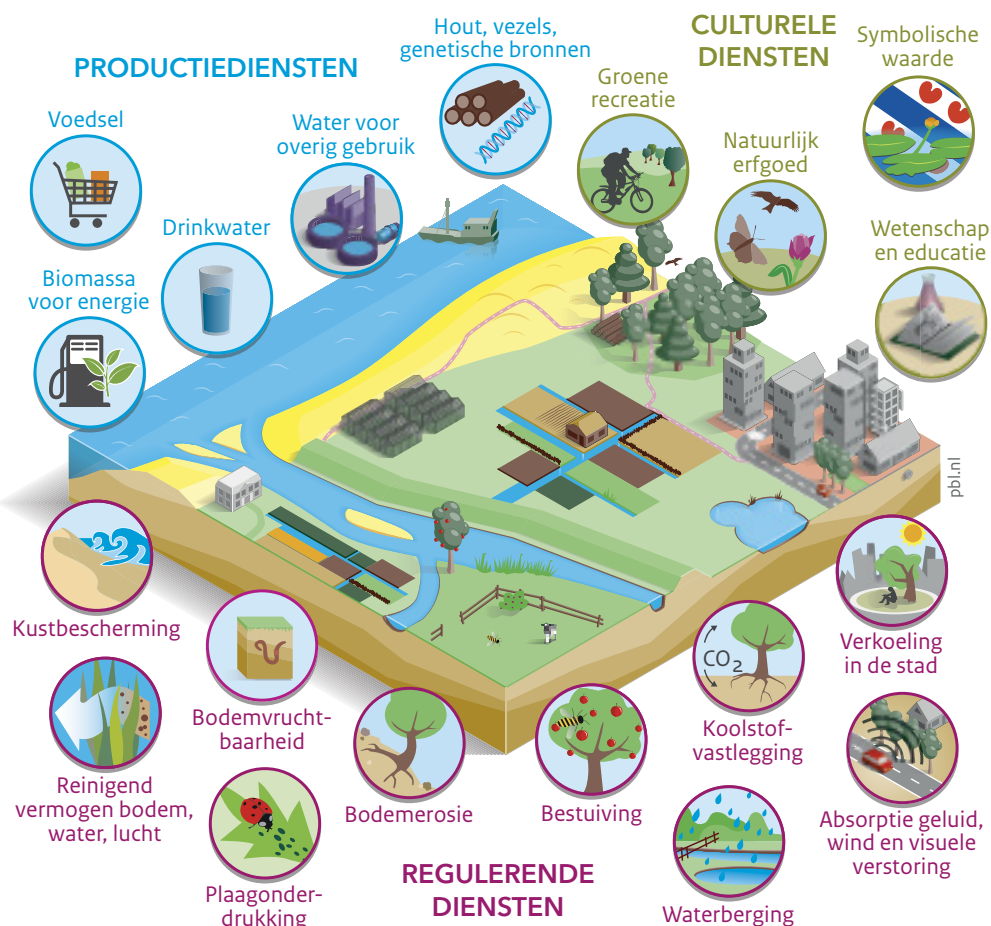
voor vrijwilligerswerk in het landschap zijn culturele diensten, zoals landschapsbeleving. Omdat vrijwilligers maatwerk kunnen toepassen bij landschapselementen leveren ze mogelijk ook meer regulerende diensten en productiediensten, zoals riet en hout.

Ecosysteemdiensten in de stad en in het buitengebied

Om de effecten van meer groen in de stad te bepalen en te waarderen bestaat TEEB-stad. Dit is een

instrument waarmee het mogelijk is om de waarde van groen in de stad inzichtelijk te maken (www.teebstad.nl). Behalve dat bomen of ander groen voor een prettige leefomgeving zorgen, leveren ze ook baten in de vorm van toenemende woningwaarde, verminderde zorgkosten et cetera. Voordeel van dit instrument is dat het snel een beeld geeft van de meerwaarde van groen in de stad. Wel is er vrijwel altijd extra onderzoek nodig om de specifieke waarden uit te zoeken voor elke

Voorbeelden van ecosysteemdiensten in Nederland

Bron: PBL, WUR, CICES 2014

www.pbl.nl

Waarde van ecosysteemdiensten

Het in beeld brengen van ecosysteemdiensten zorgt ervoor dat diensten van de natuur duidelijk worden die anders wellicht onzichtbaar zouden blijven. Internationaal is deze ecosysteemdienstenbenadering bekend als The Economics of Ecosystems and Biodiversity, kortweg TEEB. Nationaal is deze ook bekend als Natuurlijk Kapitaal Nederland. De waarde van ecosysteemdiensten in euro's uitdrukken kan handig zijn als de 'balans' wordt opgemaakt. Zeker als investeringen in miljoenen euro's aan de ene kant worden vergeleken met de waarde van natuur in euro's aan de andere kant, levert dat een overzichtelijk beeld op. Tot zover het ideaalbeeld. In de praktijk is het arbeidsintensief om waarde toe te kennen aan ecosysteemdiensten, bovendien roept het vaak weerstand op. Want heeft natuur niet intrinsieke waarde? Meer over deze discussie is te vinden in Ruijs & Van der Heide (2016).

unieke situatie. TEEB-stad gebruikt kengetallen, die niet een-op-een kunnen worden toegepast op elke stad. Het instrument is geschikt om mee te rekenen, maar wordt ook als communicatiemiddel ingezet tussen 'groene' gemeenteafdelingen en de afdelingen die over infrastructuur en woningbouw gaan. Daarnaast wordt het instrument gebruikt als bewustwordings- en marketing-instrument (Van der Heide 2015). Een dergelijk instrument bestaat nog niet voor het buitengebied, maar zou nuttig zijn om de waarde van ecosysteemdiensten in het buitengebied in beeld te brengen. In ons onderzoek kijken we naar de waarde van ecosysteemdiensten in het buitengebied, specifiek naar landschapselementen die door vrijwilligers onderhouden worden en welke ecosysteemdiensten die landschapselementen leveren.

Hoe verder met dit onderzoek

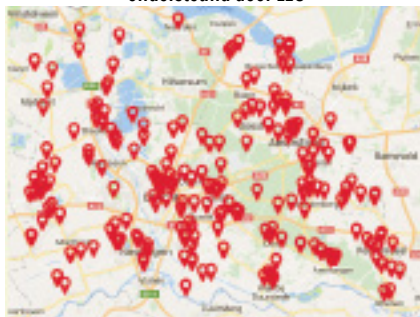
Om een goed beeld te krijgen van het vrijwilligerswerk in het landschap, concentreren we ons in dit onderzoek op het werkterrein van de twee opdrachtgevers: Utrecht en Gelderland. We kijken eerst naar de activiteiten van vrijwilligers, wat doen ze eigenlijk allemaal precies in het landschap? We weten dat de activiteiten van de vrijwilligersgroepen variëren van onderhoud voor een specifiek landschapselement tot 'biotoopontwikkeling' in een heel gebied (zie ook kader Vrijwilligers aan het werk).

De eerste fase van het onderzoek gaat over de methode: we brengen de landschapselementen in kaart met behulp van interviews en gebiedsbezoek. Het waarderen van deze elementen zal grotendeels op basis van kengetallen gebeuren. Deze aanpak gaan we eerst uitproberen op kleine schaal, bij vrijwilligersgroepen in de gemeente Renkum. Studenten die meewerken aan het onder-

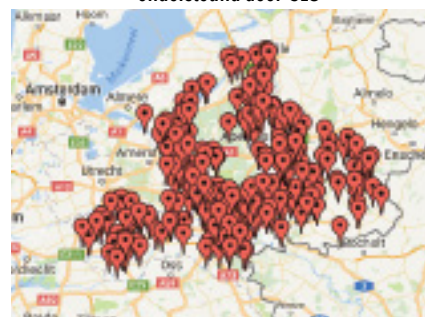
Vrijwilligers aan het werk

Vrijwilligers in Gelderland en Utrecht onderhouden klompenpaden, heggen en poelen en knotten wilgen. Ook zijn er weidevogelwerkgroepen, hoogstambrigades, steenuilwerkgroepen en bijenwerkgroepen. Sommige groepen concentreren zich op een streek of gemeente. Maar er zijn ook groepen die zich verbinden aan een park, buitenplaats of landgoed. Deze specialiseren zich niet in een landschapselement, maar werken meer in het algemeen aan natuur, milieu en kwaliteit van het landschap (bron: websites SLG, LEU).

Vrijwilligersgroepen ondersteund door LEU

Vrijwilligersgroepen ondersteund door SLG

zoek, gaan kijken welke ecosysteemdiensten het vrijwilligerswerk op die plek oplevert. In de volgende fase van het onderzoek schalen we op en gaan we ook andere plekken in het landschap van Utrecht en Gelderland onderzoeken. Deze data en inzichten verwerken we vervolgens tot een rapport. Maar het blijft niet bij een rapport, ook gesprekken met stakeholders en terugkoppeling naar de vrijwilligersgroepen staan hoog op de agenda.

Conclusie

De inzet van vrijwilligers in het landschap neemt toe en daar profiteren niet alleen de vrijwilligers van, maar ook de terreinbeheerders en omwonenden. Bovendien

sluit de inzet van vrijwilligers aan op de natuurvisie van het Rijk waarin staat dat natuur meer ván en vóór de samenleving moet zijn. Vrijwilligers en landschapsbeheerorganisaties zijn overtuigd van de toegevoegde waarde van groen vrijwilligerswerk én het aantal vrijwilligers blijft groeien. Toch blijkt het lastig om de precieze effecten ervan vast te stellen en de financiering voor ondersteuning rond te krijgen. Dit onderzoek is bedoeld om de waarde van groen vrijwilligerswerk inzichtelijk te maken. Het resultaat kan de landschapsbeheerorganisaties helpen om hun rol als schakel tussen overheid en energieke burger duidelijk te maken.

Bronnen

- European Commission (2015). Special Eurobarometer 436. Attitudes of Europeans towards biodiversity
- LEU (Landschap erfgoed Utrecht) 2016 Opnieuw stijging maatschappelijke waarde vrijwilligers, LEU
- Muilwijk, M. en Bleumink, H. (2011) De winst van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer. Een quick scan naar de sociaal maatschappelijke, ecologische, recreatieve, educatieve en economische effecten van vrijwilligerswerk in landschapsbeheer in Noord-Holland
- Ruijs & Van der Heide (2016) De (on)schatbare waarde van natuurlijk kapitaal, Tijdschrift Milieu, Mei 2016 nr. 3
- SLG (Stichting Landschapsbeheer Gelderland) 2016 Succesvol partnerschap tussen mens en landschap! Jaarbericht 2015, Stichting Landschapsbeheer Gelderland
- Van der Heide, M (2015) Evaluatie van het gebruik van de TEEB-stad tool 'Waardering van Stedelijk Groen en Blauw', Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven